

MAGYAR JÁTÉKSZÍN – Ifjú Horváth István, az örök színház álmodója

Rómeóként végezte

Ablonczy László

Sárospatak és a deákok már Comenius tanársága (1650–1654) idején igazolták a Schola Ludus, vagyis a színháték tanító, erkölcsjavító, mesterségkedveltető hatalmát. Most a pataki és a magyar iskolajáték történetének nagy pillanatát idézzük fel az 1930-as évek végéről, amikor ifjú Horváth István a fővárosból, a fásori evangélikusoktól érkező református gimnázium diákja lett, és az internátus lakójaként színeseményeket teremtett.

Kálvin János nem kedvelte a színházat, a korabeli pataki lapokat, iskolai híradókat olvasva is feltűnő az iskolajátékról szóló hírek hiánya. A főiskola 1939/40-es évkönyvében olvashatjuk, hogy május 25–26-án a diákok angol nyelven előadták a III. Richárdot az angol internátusban, de az szóba se került, hogy ifj. Horváth rendezte, és a címszerepet is ő alakította. Am a fővárosi lapokban – a Magyar Nemzetben, az Új Nemzedékben is – méltatják az eseményt. A Film Színház Irodalom tudósítója, *Lszáky Margit* írja: „...ez a fiatal fiú máris többet tud a színpadról, mint sok sikerben megöszült és beporosodott rendezőnk, ez a tizennyolc éves gyerek sokszor felcsillantotta a shakespeare-i Richárdot, az elrendelt gonoszt a hatalom mániákusát.” (40. szám)

A pataki Shakespeare-előadásra az 1939-es nagy esemény, *Madách* Tragédiájának angol nyelvű bemutatója irányította rá a figyelmet. Az angol internátus ebédelőjének boltíve alatt kialakított színpadon Horváth rendezte a darabot, és játszotta Lucifert. Az előadást megtekintette *Németh Antal*, a Nemzeti Színház igazgatója is. Az Est arról tudósít, hogy a fiatal rendező szinte magikus erővel dolgozott, diaktársai és a tanárok mellett a városka mestereit is munkába szólította, együtt építették a színpadot, állították fel a műszaki berendezéseket. Horváth már Patakon készült meghódítani a magyar színházzal. Lord Rothermel-öszöntődjaként 1939 nyarán néhány diaktársával eljutott Angliába és Skóciába, előadásokat nézett, láthatta Stratfordban a Shakespeare-emléknapok eseményeit. A szakirodalmat angolul és németül olvasta, az internátusban különórákon tanulta a franciát. Magyar és világirodalmi színjelenetek szerkesztésével és előadásával is készült pataki éveiben, továbbá szerkesztette a *College News* című angol nyelvű lapot, melyben színházi, filmes jegyzeteket adta közre. Terjedelmes angol nyelvű tanulmányát őrzi a pataki nagykönyvtár, melyben *Shakespeare* drámáinak magyarországi életét összegezte. (Shakespeare in Hungary). Érettség után, 1940 tavaszán, osztálytársa, *Pécsey Sándor*

Az utolsó fénykép Ifjú Horváth Istvánról. Erdély, Gyilkos-tó, 1941. augusztus

dor (az indexben még y-nal) a pesti színiakadémiára készült, Horváth pedig a szegedi egyetemre. Nyáron zsebpénzéből Brugge-be utazott, hogy a passiójátékot tanulmányozza.

Szent-Györgyi Albert bőrfotelben ül, pipázik, kezében könyv, körében diákok állnak: jobb oldalról feléje hajolva Horváth István beszél, és mint a Film Színház Irodalom tudósítója, *Vér György* írja: a Hamlet-előadás rendezői gondolatát magyarázzák rektoruknak. (1941/8) Már első éves bölcsészként *Sík Sándor* drámai szemináriumán és társai körében is sikeresen képviselte a színházcsinálás ügyét. Egy Hamlet-előadás létrehozására megalakították a Szegedi Egyetemi Ifjúság Színháztársaságát. Ismertetőfüzetük bevezetőjében a Nobel-díjas rektor, *Szent-Györgyi*, az önzetlen munka, a baráti szellem, a baráti együttműködés erejét látja igazolva. Ugyanitt *Sík Sándor* az amerikai és az angol egyetemek újkori példáját idézi: Európában a diákok „a Sorbonne-on kezdtek és a chartres-i székesegyház meg a Notre-Dame kapuboltjai alatt folytatták előadásait”. *Németh László* a Hibban tudósított a kiadványról és főként az eseményről. Társaság alakult, mert: „Nemigen tudom elképzelni, hogy némi kivonulással, elkülönüléssel

manapság jót is lehessen csinálni.” (Két nemzedék) A fiatalok éjszakába nyúlóan próbáltak a dékáni hivatalban, kezében az angol szöveggel lelkes figyelőként kísérte a munkát a rektor lánya, *Szent-Györgyi Nelli*.

Horváth tanulmányban is megírta elgondolását. Két tény vezette: „a színpad akcióit követel, a művészi etika pedig Shakespeare-t”, vagyis hűségét a szerzőhöz. Am abban is határozott, hogy a szerző „egyedül Hamlet tragédiáját tartotta fontosnak”, és kihúzott minden jelenetet, „amely a főhős sorsát nem viszi előbbre, vagy nem magyarázza”. Így kiiktatta az aktuális történelmi áthallásra módot adó Fortinbrast is, aki Lengyelországot készült elfoglalni.

Az előadást ünnepezték a helyi és pesti lapok, dicsérték a rendezőt, Hamlet alakítóját, *Szász Károlyt* és a bölcsészek, vegyészhallgatók seregét. *Csontos Gyula*, „veszélyesnek” mondta a fiatalok színházat: „...nem fognak többet tanulni. [...] ezeknek eszük ágában sem lesz, hogy valaha is a vitamín-előadásokat hallgassák meg.” (Film Színház Irodalom 1941/15) A Hamlet játékosai a premierbanketten együtt örültek *Szent-Györgyivel* és *Sík Sándorral*. A Kolozsvári Magyar Diákok Szövetségének meghívására a szegedi egyetemisták május 7-én a visszaszerzett Magyar Színházban is előadták a Hamletet. Az Erdélyi Helikonban *Dömötör Mihály* írja: „...nem adták vérszegény mását valamely hívatásos színház Hamlet-produkciójának, de mesze felette jártak a megszokott műkedvelő színvonalnak.” (1941/6) A Magyar Nemzet kolozsvári tudósítója az előadás képzőművészeti ihletettségét, a fényhatások és a gesztusok szépségét hangsúlyozta.

Horváth 1941 nyarán a rendezés elméletével foglalkozott, tervezte az új tanév színi feladatait: a Tragédia kamaraváltozatát, 1942. március 15-re *Petőfi* Tigris és hiénáját, *Tömörkény* Barlanglakók című művét, *Németh László* Bethlen Katáját, és *Sík Sándor* Zrínyijének előadásával is foglalkozott. Esszéit írt *Molière-ről*, rendezésméleti könyvön dolgozott. Bámulatosan tájékozott, hivatkozik a XX. század színpadi megújítóira, ismerte *Piscator*, *Tairov* színházat, a cseh *Burian* avantgardista törekvéseit éppúgy, mint *Jessner* III. Richárd-értelmezését vagy *Wagner*, *Honegger* zenéjének dramaturgiai erejét. A hang és a kép színhátasát, a stílizált színpad és a gyors jelenetváltások módozatait elemezve oly elmélyültséggel világítja meg a modern színháztársas kérdéseit, melyek 1945 után a szocreal-naturalista ideológia rombolásával majd csak a hatvanas években merülnek fel. Káprázatos írásának záró mondata: „...a rendező számára a minden-

kor aktualizálható lényeg: a múltban, a jelenben és a jövőben egyaránt ható: ÖRÖK SZÍNHÁZ.”

Szeptemberben már Szegeden tanult, és próbálta a görög drámák estjét, hozzá az általa fordított Szent György-mirákulumot, de 22-én újra a fővárosban járt. Megtekintette A velencei kalmárt. Erről szóló jegyzetében felsejlik a magánember súlyos drámája. A disszonanciáról beszél, hogy A velencei kalmár előadásai gyakran hanyagolták a költői V. felvonást, így „Shylock szerepének tragikus kidomborítása árnyékban hagyta a nemes hamleti mentalitású Antoniót; a határozott és mégis annyira nőies Portiát, Desdemona, Helena, Júlia vagy Rosalinda méltó párját...” Az augusztus 8-án megjelent harmadik zsidótörvény a magánéletek végzetes feldúlását is elrendelte: tiltotta a vegyes házasságokat, de még a kapcsolatok is. Horváth és a Hamlet-előadás Gertrudja, *Tóth Kata* szerelmük történelmi csapdájában 1941. október 17-én Pestre utaztak, és egy szállodai szobában Rómeó és Júliaként még reggel kifutottak a földi létből. Ifjú Horváth István: 1922. II. 27. – 1941. X. 17.

Utóirat: emléket, írásainak, életének dokumentumait az Örök színház című kötet őrzi, mely 1942-ben jelent meg a Madách könyvtár sorozatában *Sík Sándor* előszavával, *Hont Ferenc* bevezető tanulmányával.

A pataki diákok utólagja 1948-ban játszhattak színházat. *Szász Károly*, Hamlet alakítója boldogtalan rendező lett, szívesen foglalkozott a fiatalokkal. *Szent-Györgyi Albert* 1947-ben Amerikába távozott, *Sík Sándor* tanárként, költőként és drámaíróként örökre elnémították. *Hont Ferenc*, a régi magyar színháztudós, aki az utolsó nyáron együtt dolgozott Horváthtal, moszkovitaként, múltját feledve a proletár színháztársas profétájaként kihullott a színházi életről. Vajon ifjú Horváth István, ha megéri, nagy színházi emberré válhatott volna? Mi várt volna rá az új világban, miként élte volna meg a *Major Tamás* uralta színiéletet?

A szegedi Hamlet bemutatójának színlapja